

II.

Károly király havaselvi politikája.

Károly trónrajutása nem jelentette a magyar külpolitika irányának azonnali megváltozását. Az ország belső helyzetének ziláltsága mellett a király kezdetben nem is fordíthatott kellő figyelmet a külpolitikát érintő eseményekre. Be kell ugyanis látnunk, hogy Károly uralma — jóllehet őt az országgyűlés elismerte a trón törvényes örökösének — nem ezen az elismerésen alapult, hanem azokon az egyességeken, amelyeket az oligarchákkal kötött, kiknek nemcsak tekintélyes katonai erő állott rendelkezésükre, hanem az ország nagy részének is urai voltak.¹ Ezeknek a centrifugális erőknek széttöréséig, melyek bármikor veszélyeztethették nemcsak az ország belső rendjét, hanem az uralkodócsalád létét is, nem lehetett tevékeny külpolitika folytatására gondolni. A külpolitika irányáról megállapíthatjuk, hogy az ország földrajzi helyzete mindig megszabta a követendő utat.

A XII. század második felében oly erélyesen és veszélyesen jelentkező görög befolyás elhárítása után, mintegy visszahatásként megkezdődött a keletre és délkeletre irányuló magyar terjeszkedés. Ez a hódító politika, melyet a magyar királyok igen öntudatosan folytattak, aránylag rövid idő alatt nagyon szép eredményt mutatott fel. A magyar király tekintélye pedig annyira megnövekedett, hogy például II. Endrét a latin császárság báróinak egy része a konstantinápolyi trónra akarta emelni.² A XIII. század elején árpádházi királyaink a közelebbi és távolabbi Kelet majd minden dinasztiájával családi kapcsolatban állottak.³ Elmondhatjuk, hogy a tatároknak hazánk határainál való megjelenésekor Magyarország volt Közép-

¹ Hóman—Szekfű, Magyar történet. II. 54.

² Fraknói V., Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székkal. Budapest, 1901. I. 46.

³ Uo. I. 48.

Európa első keresztény hatalma. A tatárokkal való mérkőzés alapjaiban rázta meg az országot. A hadjárat maga után vonta nemcsak a belpolitika irányváltását, hanem a külpolitikának is új utat jelölt meg. A lezajlott események azt mutatták, hogy az ország keleti határai még nincsenek biztosítva minden támadás ellen. IV. Béla igyekezete tehát arra irányult, hogy megakadályozza a tatár betörés megismétlődését. A körülmények kényszerítő hatása alatt tekintete nyugat felé fordult, mert csak innen várhatott hathatós segítséget. Belátta, hogy a keletről minduntalan fenyegető súlyos támadásokkal szemben csak egy komoly védőfegyvere van a magyarságnak: a németekkel és olaszokkal való kapcsolat kimélyítése.⁴ Ez a külpolitikai irány aztán több mint egy évszázadon át változatlan maradt, mert az okok, amelyek kiváltották szintén hosszú ideig hatottak. Ezt a politikai irányt követte Károly király is. Mihelyt azonban az ország belső állapota megszilárdult és a központi hatalom tekintélye helyreállt, a keleti határok biztonságának kérdése mellett az itteni melléktartományok ügye is visszanyerte fontosságát. A nyugati kapcsolatok fenntartása és kiterjesztése nem jelentette egyáltalán a magyarságot kelettel összefűző oly sok dinasztikus és nemzeti érdek szem elől való tévesztését. Ellenkezőleg, a nyugati kapcsolatok felhasználásával akarták Anjou királyaink hatalmukat kiterjeszteni az egész Balkán-félszigetre, sőt távolabbra néztek is a latin császárság helyreállításának gondolatával is foglalkoztak. A francia dinasztiák legnagyobb hatalmi kiterjedésének századában a magyar Anjouk figyelmét az északi lehetőségek sem kerülték el. Károly, aki igen kitűnő reálpolitikus volt — mint általában minden Anjou — családi kapcsolatok révén egyengette utódai számára a Lengyelország trónjához vezető utat. Ez nemcsak az uralkodóház hatalmának növekedését jelentette, hanem egyszersmind az Anjou-befolyás körének kiterjesztését is. A Lengyelország irányában tanúsított magatartás nagyon jól beleillett Anjou királyaink külpolitikai célkitűzésébe, melynek legjobb meghatározását Hóman Bálint adta. E szerint „a nyugati és déli határokon egyedül számbajövő cseh, osztrák és szerb hatalmakkal szemben Károly Róbert és Nagy Lajos az árpádházi királyok koncepciójához folyamodtak s a lengyel-magyar-horvát-bosnyák-olasz (nápolyi) szövetséget elevenítették fel, háttérben a francia ba-

⁴ Hóman B., Külpolitikai irányok a magyar történetben. Budapest, 1931. 16. kk.

rátság és a német elégedetlennel való szövetkezés gondolatával.⁵

Károly vetette meg alapját és szabta meg irányát annak a határozott és eredményes külpolitikának, mely fia uralkodása alatt termette meg gyümölcseit.

Mikor Károly annyi belső harc után megtehetette végre az első komoly lépést, hogy a Kárpátoktól délre elterülő ország-rész felett is érvényesítse korlátlan királyi jogait, ellenállásba ütközött. Lupaş felfogása szerint Károly keleti terveinek megakadályozására már az első pillanatban egy nagyon erős erdélyi-szerb és havaselvi-bulgár szövetség jött létre.⁶ Ez természetesen túlzás. A Magyarországgal határos délkeleti-keleti területek, melyeken a XIV. század közepéig szervezett állami élet nem alakulhatott ki az egymást felváltó népek folytonos mozgása miatt, a magyar állam érdekkörébe tartoztak. Ezeket királyaink is úgy tekintették, mint a korona kiegészítő részeit, melléktartományait s ebből kifolyólag gyakorolták királyi jogukat is. E jogok nemcsak az első foglalás, hanem az államszervezés címén is megillették királyainkat. A Nyugattal egyre szorosabb kapcsolatokat kiépítő Magyarország már a XIII. század elején erősen érezte kultúrhatását a Kárpátok külső lejtőin letelepedett kúnokkal. Részben ennek a kultúrfőlénynek, részben pedig a magyar népi erő keletre való kiáramlásának tudható be a kúnok tömeges megtérítése és a milkói püspökség szervezése.

Az egyház térfoglalásával egyidőben, annak mintegy természetes következményeképpen terjesztette ki az ország keleti részeit kormányzó Béla herceg a magyar király fennhatóságát e területekre. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a magyar fennhatóság nemcsak névleges volt, mert a magyar fegyver ereje megvédte az elfoglalt földet, a magyar telepes pedig megművelte azt és megvetette alapját a szervezett életnek, mely a később letelepedetteknek mintaképül és ösztönzésül szolgált. A foglalás állandósítására és a bulgár törekvések ellensúlyozására szervezte meg katonai alapon ugyancsak Béla herceg a szörényi bányságot.⁷ A bányság is szorosan beilleszkedett abba a védelmi láncba, amely az ország déli határán húzódott végig s amely gyeprü szerepénél fogva védte a magyarságot minden váratlan

⁵ Uo. 19.

⁶ I. Lupaş, Lupta dela Posada 1330. Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania. Cluj, 1932. 125.

⁷ Gáldi—Makkai, i. m. 39.

megrohanástól. A Kárpátoktól keletre és délre fekvő területek tehát a magyar királyság szerves részét képezték s ezt már Béla herceg is kifejezésre juttatta, amikor felvette Kúnország királyának címét.⁸ A magyar király fennhatósága a legjobban kitűnik IV. Béla 1247. évi okleveléből. Midőn éppen ezen részek biztosítása végett a katonailag jól szervezett johannitákat akarta betelepíteni, korlátlanul intézkedett a terület sorsát és belső elrendezését illetőleg. A század vége felé is, midőn a belső események kötötték le mindenki figyelmét, Kún László fegyverrel állíttatta helyre az önkényesen megbontott jogrendet s a fennhatóságát elismerni vonakodó Litvoj (Litovoiu) vajda életével fizetett merészségéért.

Az Árpádok örökébe lépő Anjou királyaink egyik legfőbb törekvése arra irányult, hogy a királyi tekintélyt és ezen keresztül az ország területi épségét helyreállítsák. Baszaraba (Basarab) vajda Károly király szemében ugyanolyan engedetlen, a központi hatalomtól elszakadni törekvő főúr volt, mint akárhány méltóságával visszaélő társa a XIV. század elején. Természetes tehát, hogy mihelyt az ország belső részeiben megszilárdult a központi hatalom, a király tekintete az ország határai felé fordult. Az Árpádoktól örökölt címeket már Károly király is igyekezett élettel, valósággal megtölteni s így a Baszaraba ellen indított hadjárat elmaradhatatlan volt. László erdélyi vajda elmozdítása csupán a királyi hatalom visszaállítására tett első lépésnek tekinthető. Ezt természetesen követte a szintén engedetlen Baszaraba elleni fegyveres fellépés, annál is inkább, mivel az erdélyi zavaros állapotok fenntartásában neki nem kis része lehetett. Előnyös földrajzi helyzetében bizakodva és minden valószínűség szerint László vajda Erdélyből távozni kényszerült híveitől buzdítva lépett a hűtlenség útjára. Ezért indított Károly ellene is hadjáratot. Végeredményben ezzel a vállalkozással fejeződik be a kiskirályok ellen indított belső harc.

Nem célunk ezuttal a havaselvi vajdaság kialakulásának körülményeit részletesen vizsgálni. Nem valószínű azonban, hogy a vajdaság békés úton, a kisebb vajdaságok egybeolvadása folytán keletkezett; sokkal inkább elfogadható, hogy egy tetterős vajda fegyver erejével ismertette el uralmát és teremtette meg a központi hatalmat. Annyi bizonyos, hogy a XIV. század első évtizedei, amikor a magyar állam elvesztette kifelé való ható-

⁸ H ó m a n—S z e k f ú, Magyar történet. II. 35.

képességét, alkalmasak voltak egy olyan hatalom kialakulására, amellyel már számolni kellett. Mint a később bekövetkezett események mutatták az új államalakulat egy pillanatra ellen is tudott állani a meghódoltatására irányuló törekvéseknek. Megállapíthatjuk, hogy Litvoj vajda halála óta, akit Simonia György mester vert le⁹ Baszaraba vajdáig, a Kárpátok déli lejtőin gyökeres változás ment végbe. Az a néptöredékekből kialakult állam, melyet egy török fajtájú, tehát az államszervezéshez és vezetéshez érzékkel bíró erős kezű férfi tartott össze, nagyot haladt az egység útján. Az egységnek megteremtője és első képviselője is Baszaraba vajda volt. Eredetének kérdését ma már lezártnak tekinthetjük.¹⁰ Nem szándékunk és nehéz

⁹ Docum. I. 454. A hivatalos román történetírás igyekszik úgy feltüntetni ezen epizódot, mintha Litvoj már az egész Havaselve vajdája lett volna és mintegy nemzeti érzéstől eltelve (erre különösen a tankönyvekben céloznak) szállt volna szembe az elnyomó magyar hatalommal. Ő tehát az első román, aki életét adta hazája függetlenségéért. Vannak olyanok is, akik Litvojtól kezdve szeretnék a vajdák minden megszakítás nélküli sorát felállítani azt képzelvén, hogy Litvoj után Bärbat, majd Tihomir (?) és végül Baszaraba uralkodott. Ezen kísérlethez nem lehet semmi hozzátennivalónk.

¹⁰ A román nyelvészek is idegen eredetűnek tartják a Baszaraba nevet. Densușianu O. (Originea Basarabilor. Grai și suflet, IV. évf. 1929. 147—49.) véleménye szerint „A románoknak a besenyőkkel vagy kúnokkal való együttélése idején feltételezhetjük, hogy ezek közül kitűnt egy Baszaraba és neve átkerült hozzánk, Havaselve első uralkodóihoz.“ Densușianunak a név eredetét illető felfogását Drăganu N. is magáévá tette. (Români în veacurile IX—XIV. pe baza toponimiei și a onomastice. Acad. Rom. Studii și Cercetări, XXI. București, 1933. 520. kk.) A nyelvészek megállapítását ha nem is nagy lelkesedéssel, de kénytelen-kelletlen elfogadják a történetírók is. Felfogásukra jellemző Popa-Lisseanu G. magatartása, aki 1935-ben megjelent egyik munkájában erre a végkövetkeztetésre jut: „ilyenformán úgy, a Baszaraba mint az Asan név átkölcsönözhető volt a kúnoktól.“ (Izvoarele Istoriei Românilor. VII. 28.) Két évvel később az az álláspontja „hogy a Baszarabák népi eredete kétséges marad.“ (Izvoarele Istoriei Românilor. XI. 47.) Iorga véleménye szerint is a románok a Baszaraba nevet a kúnoktól kölcsönözték. (N. Iorga, Imperiul Cumanilor și domnia lui Basaraba. Un capitol din colaborația româno-barbară în evul mediu. An. Ac. Rom. Secș. Ist. Ser. III. Tom. VIII. 101.) Ugyancsak a Baszarabák kún eredete mellett száll síkra Veress Endre is. (Originea stemelor Țărilor Române. Revista Istorică Română, 1931. 230—31.) Ezen tanulmányra válaszol Brătianu Gh. (In jurul originiei stemelor Principatelor Române. Revista Istorică Română, 1931. 238.) A kérdést véglegesen tisztázta Rásonyi László midőn minden kétséget kizáróan megállapította Baszaraba török-mongol származását. (Contributions à l'histoire des premières cristallisations d'état des Roumains. L'origine des Basaraba. Budapest, 1936. 31.)

is volna az első román vajdaság nemzetiségi összetételét az alapítás pillanatában pontosan megállapítani, annyit mégis meg kell jegyeznünk, hogy a román népnek fejlettebb életforma felé való elindításában a legnagyobb rész a török fajú népet illeti meg.¹¹ Bár a románok nem hajlandók tudomásul venni, fel kell hívnunk a figyelmet e helyen is arra, amit nyelvészeti bizonyítékok tesznek vitathatatlanná: a magyarság fontos szerepére nemcsak Havaselvén, hanem Olteniában is, a hajdani szörényi bánság területén.¹² Baszarabával és a nevéhez fűződő vajdaság megalapításával kapcsolatban már nagyon sokat írtak. Nem akarom ismételni azt, ami már úgymint közismert, mindössze néhány kérdést szeretnék megvizsgálni, hogy ezáltal közelebb juthassunk azoknak az eseményeknek megértéséhez — ha ez egyáltalán lehetséges — melyek a XIV. század első felében játszódtak le. A minket jelenleg érdeklő eseményekre vonatkozó oklevelek száma ugyanis csekély s így nem egy felvetett kérdésre csak kétséges feleletet adhatunk, nagyon sokszor pedig nem is tudunk válaszolni.

Az 1330-ban bekövetkezett események megértéséhez és elbírálásához szükséges volna ismernünk a politikai kapcsolatok természetét, melyek a magyar királyság és délkeleti mellék-tartománya között fennállottak Litvoj leverése után. Ugyancsak érdekelne azoknak a belső változásoknak ismerete, melyek a vajdaságban 1330-ig végbementek.

Míg az első kérdéssel kapcsolatban nagy általánosságban tájékozódni tudunk, addig a második kérdés a vizsgálódóval szemben megoldhatatlan nehézségeket támaszt. Minden amit tudunk néhány név ismeretére korlátozódik. Feltételezések alapján pedig nem lehet az eseményeket visszaállítani, nem lehet történelmet írni. Baszaraba előtt ismerjük Bärbat és Thocomer nevét. Előbbi a György mester által levert Litvoj testvére, utóbbiról pedig Károly király egy 1332-ben kiadott oklevelében azt mondja, hogy Baszaraba apja volt.¹³ A román történetírók a Bärbat nevet fenntartás nélkül romának fogadták el, a Thocomer nevet pedig a szláv Tihomirral igyekeztek összeegyeztetni, de Rásonyi László kimutatta, hogy akárcsak a

¹¹ Tamás L., Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában. Budapest, 1935. 194.

¹² Lükő Gábor, Havaselve és Moldva népei a X—XII. században. Ethnographia-Népelet, 1935. XLVI. évf. 1—4. sz. 97. kk.

¹³ Docum. I. 624.

Baszaraba név, ez is török-mongol eredetű.¹⁴ Hogy ezeknek milyen szerepük volt a vajdaság megteremtésében, erre nézve nem tudunk feleletet adni. De nemcsak a Baszaraba előtti eseményeket nem sikerült felderíteni, hanem még Baszaraba hatalomra jutásának idejét sem tudjuk meghatározni. E kérdést is a legnagyobb homály fedi s ez adott lehetőséget a román krónikásoknak és történétíróknak a vajdaság alapítását illető különböző találgatásokra. Mindez arra enged következtetni, hogy Baszaraba előtt nem is beszélhetünk komolyan a havaselvi vajdaságról, más szóval ő ennek a vajdaságnak megteremtője. Ezzel egyúttal a fentebb felvetett első kérdésre is válaszoltunk. A Kárpátoktól délre elterülő melléktartomány felett a magyar király senki által kétségbe nem vont fennhatóságot gyakorolt, melyet Baszaraba hűtlenségéig mi sem zavart meg.

Mint említettem, Baszaraba hatalomrajutásának idejét nem ismerjük és uralkodásának első éveiről sem tudunk semmit. E kérdésekre vonatkozólag az egykorú források nem adnak felvilágosítást, de Károly királynak egy 1324-ben kiadott oklevele megcáfolja a politikai kapcsolatok látszólagos mozdulatlanságát, sőt minden kétséget kizárólag nyilvánvalóvá lesz, hogy a magyar király és a havaselvi vajda között élénk politikai kapcsolat állott fenn.¹⁵ Ezek, a király és alattvaló között fennálló kapcsolatok, különösen ha tekintetbe vesszük a XIV. századi viszonyokat, a legtermészetesebbeknek mondhatók. Szinte érthetetlen miért akarják még komoly román történétírók is az idők szelleméből természetesen folyó viszonyt nem létezőnek feltüntetni. Az akkori helyzet komoly megfontolása alapján el kell ismerniök legalább Popa-Lisseanu megállapítását, mely szerint: „úgy tetszik, hogy Baszaraba elismerte a magyar király fennhatóságát, hűbéresének tartván magát.“¹⁶ S ezen természetes jogviszony ellenére néhány év múlva a magyar király kényszerült hadjáratot vezetni Baszaraba ellen. A történétírók nem egyszer feltették a kérdést: mi is történhetett 1324 és 1330 között? Mi ronthatta el a jó viszonyt és mi súlyosbította annyira a helyzetet, hogy végül is fegyver és büntető hadjárat vált szükségessé? Sokféle magyarázat látott napvilágot, de be kell vallanunk, hogy „a háború igazi oka nem ismeretes“.¹⁷ Minden bizonnyal több külső és belső körülmény járult hozzá

¹⁴ L. Rásonyi, i. m. 31—32.

¹⁵ Docum. I. 591.

¹⁶ Izvoarele Istoriei Românilor. XI., XL—XLI.

¹⁷ Uo. XI., XLI.

a király azon elhatározásához, hogy fegyverrel állítsa vissza a megbontott rendet.

Úgy vélem, hogy Baszaraba figyelemmel kísérte az Erdélyben uralkodó állapotokat, élesztgette a folytonos nyugtalan-ságot és igyekezett ezek nyomán minél több hasznot húzni magának, sőt vajdaságának területét is bővíteni akarta. Pesty Frigyes megállapítása szerint 1324-től 1330-ig egyetlen szörényi bánról sem történik említés. Ezt figyelembe véve annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy a bánság ebben az időben minden bizonnyal Baszaraba kezére került.¹⁸ Lupaş véleménye szerint Baszaraba „is igyekezett a magyar királyság belső zavaraiból hasznot húzni, kiterjesztvén uralmát a szörényi bánságban is, egyelőre elismerve a magyar fennhatóságot, de készlődött megszabadulni alkalmas pillanatban ennek a fennhatóságnak terhétől“.¹⁹ Kissé különösnek, sőt ellentmondónak tetszik, hogy Baszaraba felhasználta az erdélyi állapotok nyújtotta lehetőségeket és mégis a szörényi bánságban terjeszkedett. Tudnunk kell azonban, hogy a szörényi bánság elég hosszú időn át a mai Olténiát is magában foglalta s így a havaselvi vajdák minden törekvése oda irányult, hogy a számukra több szempontból is nagyon fontos területet uralmuk alá hajtsák.²⁰

A magyar király kapcsolatai Baszarabával valószínű csak 1327 után szakadtak meg. Ebben az évben XXII. János pápa még Baszarabát is felkéri, hogy fogadja szívesen az országába menő domokosrendi szerzeteseket.²¹ Baszaraba vajdaságával kapcsolatban a pápa azt írja, hogy az a magyar királysághoz tartozik „in terris tibi subiectis in regno Ungariae consistentibus.“ Ezzel a kifejezéssel kapcsolatban Lupaşnak az a felfogása, hogy az a szörényi bánságra vonatkozik, mely „ezen év előtt Baszaraba hatalmába ment át.“²² Szerény véleményem szerint itt nem a szörényi bánságról van szó, hanem Baszaraba országaról, Havaselvérről, melyet külföldön is a magyar koronához tar-

¹⁸ Pesty Fr., A szörényi bánság és Szörény vármegye története. Budapest, 1877. I. 27.

¹⁹ I. Lupaş, Lupta dela Posada 1330. Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania 1930—31. Cluj, 1932. 125.

²⁰ Pesty Fr., A szörényi bánság és Szörény vármegye története. Budapest, 1877. I. 8.

²¹ Monum. Hung. I. 513.

²² I. Lupaş, Lupta dela Posada 1330. Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania 1930—31. Cluj, 1932. 125.

tozónak tudtak és írtak. Megjegyzem, hogy 1327-ben Dénes, a későbbi szörényi bán, még miháldi kapitány volt, mely vár szintén a szörényi bánsághoz tartozott.²³ Dénest helyezte Károly király a bánság élére miután azt Baszarabától visszafoglalta; úgy gondolom tehát, hogy 1327-ig a bánságot még nem érte semmi veszély, nem foglalta el még Baszaraba.

Fennebb láttuk, hogy László vajda fellázadt fiai végül is kénytelenek voltak Erdélyből elmenekülni. Nem tartom én sem lehetetlennek, hogy ezek Baszarabánál kaptak menedéket annál is inkább, mivel ez 1329-ben a magyar királlyal már nagyon-feszült viszonyban volt.²⁴ A kapott segítséggel gyakran megrohanták Erdélyt égetve, rabolva és pusztítva mindent, mi útjukba akadt.²⁵ Nagyon kézenfekvő volna arra gondolni, hogy a testvérek inkább Szerbiába menekültek és sógoruktól kértek segítséget. Nézetem szerint Szerbiából nem egykönnyen jöhettek volna támadásaikat „gyakran“ megismételni, de annál könnyebben megtehették ezt a szomszédos Havaselvéről.²⁶ E kérdéssel kapcsolatban azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni egy tényt, mely ezen feltevésnek ellentmondani látszik. Akkor, amikor a hadjárat alkalmával csatára kerül a sor, nem látjuk sehol László vajda fiait. Ez igen meggondolkoztató, mert nem valószínű, hogy a testvérek egy ilyen csatában ne vettek volna részt, vagy ha ott voltak, a krónikás erről ne tett volna említést.

Hogy a megismétlődő támadásoknak s egyúttal a folytonos nyugtalanságnak véget vessen, Tamás vajda úgy látszik közelépett a királynál és arra ösztönözte, hogy számoljon le

²³ Pesty Fr., A szörényi bánság és Szörény vármegye története. Budapest, 1877. II. 326.

²⁴ I. Lupaș, Voievodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII. Ac. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. III. Tom. XVIII. 110.

²⁵ Anjoukori Okm. II. 394. „et sepe eruentes in regalia vastus et incendia committunt et tantas strages et depopulaciones que vix loquela promi possent committere non expavent...“

²⁶ Ezen felfogást megerősíteni látszik Nagy Lajosnak egy 1351-ből fennmaradt adománylevele, melyben határozottan Károly hűtlen alattvalóiról beszél, akik Baszarabával együtt harcoltak atyja ellen. „...praedictusque Bozorab quadam subdolosus infidelitate et damnabili praesumptuositate se contra eundem patrem nostrum tanquam suum dominum naturalem cum tota sua potentia et vicinorum paganorum, ac aliorum eiusdem patris nostri infidelium aggregata caterua diem extremum praedicti patris nostri claudere ex abrupto cupiens...“ Docum. I/2. 14—15.

végleg a lázadókkal s azok pártfogóival.²⁷ Román felfogás szerint Tamás vajdának ezen kívül személyes természetű oka is volt a leszámolásra. Talmácsi János Omlás vidékén elkobzott birtokait a király Tamás vajdának adományozta. Baszaraba azonban „csakhamar követelte, vagy lehet, hogy el is foglalta ezeket a falvakat is, mivel azok szervesen hozzátartoztak az Olt és Lator közti Lovişte hegyes masszívumához.“²⁸ A román történetíró által felhozott bizonyíték azonban nemcsak nagyon mérész, hanem elfogadhatatlan is.²⁹ A hadjáratot előkészítő események tárgyalásánál nem hagyható figyelmen kívül a királyi udvarban 1330 tavaszán lejátszódott fontos esemény sem. Záh Feliciánnak a királyi család ellen irányuló merénylete közvetve szintén hozzájárult a hadjárat megindításához. A merénylő családjával szemben alkalmazott hallatlanul szigorú ítélet bizonyos fokú idegességet váltott ki és a király ezért is igyekezett a közfigyelmet más irányba terelni.³⁰

A külső események is kedvezőek voltak oly rövid ideig tartó hadi vállalkozás elindításához, mint amilyennek a havas-élvi hadjárat látszott. A velbuzdi csata után, mely a középkori Szerbia nagyhatalmának vetette meg alapját, Bulgária elvesztette tekintélyét.³¹ Az 1330 nyarán lezajlott ütközetben Baszaraba által küldött egységek is résztvettek.³² Baszaraba ugyanis szövetségese volt a bulgár cárnak, akivel állítólag családi kapcsolatban is állott.³³ Mihály cár halála után, akit éppen ebben

²⁷ I. Lupaş, Lupta dela Posada 1330. Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secţia pentru Transilvania 1930—31. Cluj, 1932. 125.

²⁸ I. Moga, Problema Ţării Loviştei şi Ducatul Amlaşului. Cluj, 1936. 7—8.

²⁹ Documenta, 61. 3. jegyzet.

³⁰ Nagyon érdekesek és jellemzőek a krónikás szavai; mintegy tükrözik a tömeg véleményét, amellyel az az ítéletet fogadta. A merénylet elbeszélése és az ítélet végrehajtása után a királlyal kapcsolatban így ír a krónikás: „sed jam fortuna vertibilis aversa facie valefaciens terga vertit; undique bellis insurgentibus sua expeditio vincebatur, pedum etiam ac manuum dolore nimio torquebatur.“ Sch w a n d t n e r, Scriptores Rerum Hungaricarum. I. 202.

³¹ C. Jireček, A bolgárok története. 278.

³² Uo. 275.

³³ C. Giurescu, Istoria Românilor. I. 352. Hogy milyen alapon hozzák rokonságba a román történetírók Mihály bulgár cárt és Baszarabát, nem tudtam megállapítani; hacsak azt nem tekintik rokoni alapnak, hogy Baszaraba leánya Mihály cár unokaöccse és utóda János Sándor felesége volt. Ld. Jireček, a bolgárok története. 279. kk.

a csatában öltek meg, Bulgária belső harcokban emésztette még megmaradt erőit, Szerbia pedig a győzelem ellenére sem tudta belső ügyeit elrendezni s így a Balkánon nem volt teljes a nyugalom.³⁴

A Baszaraba meghódoltatása, illetve eltávolítása végett vezetett 1330 évi hadjáratról, mely a román történelem alapvető fontosságú ténye, a névtelen krónikás nagyon élénk és hű képet rajzolt.³⁵ Ezenkívül számtalan oklevelünk van úgy Károly királytól, mint fiától Lajostól, melyekben a Károly és Baszaraba csapatai között lefolyt elkeseredett harcról tesznek említést. Itt fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy ezzel a hadjáratl kapcsolatban a román történetírók állandóan Károly királynak egy hamisított oklevelére hivatkoznak s azt mint valódi oklevelet használják.³⁶ Egy adománylevélről van szó, melyben Károly király Radoszló fiának Miklósnak érdemeit megjutalmazza. Az oklevél, mely részletesen leírja a Baszaraba elleni hadjárat történetét, feltűnően hasonlít a krónika szövegéhez. Lehet, hogy ez ösztönözte Wertner Mór-t az oklevél közelebbi megvizsgálására mindjárt annak közzététele után.³⁷

A kérdéses oklevél 1330 december 9-én kelt, de nem maradt fenn eredetiben, hanem csak Nagy Lajos egy 1364 május 18-án kelt átiratában, melyet szintén csak a zágrábi káptalan egy XVI. századbeli átiratából ismerünk. A magyar történetírás számára az oklevél hamis volta elintézett kérdés. Az ellenkező táborra való tekintettel röviden ismertetem Wertner eljárását. Megvizsgálta úgy Károly király oklevelét, mint Lajos átírását és belső érvek alapján megállapította a legnagyobb bizonyossággal, hogy az okleveleket hamisították. Az oklevelek végén felsorolt püspökök és országnagyok névsorát megvizsgálva Wertner oly szembetűnő hibákat észlelt, melyek — nem is véve tekintetbe a többi hibákat — egymagukban is az oklevél hamis volta mellett bizonyítottak.³⁸ Wertner megállapítása alap-

³⁴ C. Jireček, A bolgárok története. 279. kk.

³⁵ Olv. a Bécsi Képes Krónika megfelelő fejezetét a *Fontes Domestici*. II. 242—45.

³⁶ Thallóczy L. és Barabás S., A Blagay család oklevéltára. *Monum. Hung. Hist.* I. oszt. XXVIII. 110.

³⁷ Wertner Mór, *Megjegyzések a „Blagay-család oklevéltárá”-hoz.* Századok, 1898. 836. kk.

³⁸ Wertner bizonyításában egyetlen hibát találtam, azt hiszem az is sajtóhiba. Tamás kalocsai érsekről azt állítja, hogy 1350-ben foglalta el érseki székét, ami ellentétben áll a később mondottakkal. A következő 837. lapon azt mondja ugyanis, hogy 1350—1355 között Dénes volt a kalocsai

ján az okleveleket Karácsonyi János is a hamis oklevelek közé sorozta.³⁹ Ennek ellenére 1923-ban egy erdélyi román történettudós újból felfedezte az oklevelet⁴⁰ s azóta is a román történetírók állandóan idézik nem is beszélve arról, hogy ennek alapján egyesek milyen következtetésekre jutottak.⁴¹ Pedig az oklevél mellőzését a román történetírás sem szenvedné meg, mert az 1330 évi csatát a krónikás is élethűen, valószínű szemtanú elbeszélése alapján írta meg.

A krónika szerint a király hallgatott Tamás vajda és Miklósfia Dénes ösztönzésére s összegyűjtván seregének egy részét 1330 szeptemberében megindult Baszaraba ellen. Ha az események lefolyását figyelmesen követjük, két jól meghatározott akciót különböztethetünk meg. Az egyik, mely a hadjárat közelebbi célját képezte, a szörényi bánóság visszafoglalása volt, a másik, a távolabbi cél pedig az engedetlen vajda eltávolítása. Így akarta szétrobbantani a király a lázadók menedékhelyét és ezáltal szándékozott helyreállítani fennhatóságát a Kárpátoktól délre elterülő országrész felett. Ennek a politikának voltak legegyszerűbb szószólói Tamás vajda és Miklósfia Dénes. Fentebb már láttuk, mely okok készítették Tamás vajdát, hogy a hadjárat megindítása érdekében a királynál közbejárjon. Szécsi Dénessel kapcsolatban Iorgának az a szerfölkött ér-

érsek. A hiba nyilvánvaló tévedésen alapszik, mert tudjuk, hogy Tamás érsek 1358-ban és nem 1350-ben foglalta el az érseki széket. Vö. P. B. Gams, Series Episcoporum. Leipzig, 1931. 372.

³⁹ Karácsonyi J., A hamis, hibáskeletű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig. Budapest, 1902. 36. és 40.

⁴⁰ Victor Motogna az oklevél „felfedezője” így ír: „Találtam egy oklevelet, mely elkerülte mindenkinek a figyelmét, aki régebbi történelmünk ezen dicsőséges fejezetével foglalkozott s amelyik érdekes részletekkel írja le a posadai véres összecsapást.” Ld. Victor Motogna, Iarăși lupta dela Posada. Revista Istorică, X. 1923. 82.

⁴¹ Lupaș, a kolozsvári volt román egyetem tanára, külön értekezést írt a posadai csatáról, mely értekezésnek alapját az említett oklevél képezte. Bár tudott magyarul, nem ismerte a magyar álláspontot, valódinak fogadta el a Motogna által felfedezett oklevelet s ilyen megállapítását olvassuk: „A krónika és az 1330 dec. 9-i adománylevél azonos kifejezései tökéletesen igazolják a végkövetkeztetést, hogy maga a krónika szerzője szerkesztette az adománylevelet is, vagy legalább is ennek az oklevélnek a szövege volt előtte, amikor Baszaraba íjászáinak Károly Róbert páncélba öltözött lovagjaival való összecsapásáról szóló fejezetet írta.” Lupaș szerint az adománylevél „az ütközet után négy héttel lévén írva nyilvánvaló, hogy a leghitelesebb (cel mai autentic) forrás.” I. Lupaș, Lupta dela Posada 1330. Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania 1930—31. Cluj, 1932. 135.

dekes, de semmivel alá nem támasztható elgondolása van, hogy Dénes nem más, mint „Baszarabának egy törvénytelen testvére“ vagyis trónkövetelő, aki a magyar király segítségével akart hatalomra jutni. Mivel nem tudott Baszaraba helyére kerülni — mintegy kárpoztulásul — a király kinevezte szörényi bánná.⁴² Ez a magyarázat nem fogadható el, mert nincs alapja. Miklósfia Dénes, Ivánka unokája a Balog nemzetség tagja s így nem volt semminemű rokonságban a Baszarabákkal.⁴³ Más okok készíthették őt arra, hogy a királyt a Baszaraba elleni hadjáratra rábeszélje. Tudomásunk szerint 1325-től 1327-ig Miháld és Zsidóvár királyi várak kapitánya volt.⁴⁴ Épen e tisztségénél fogva ösztönözhetette a királyt Szörény visszafoglalására. Ezt annál inkább feltételezhetjük, mert a bánóság visszaszerzése után a király őt nevezte ki bánná.

A hadjárat első része minden nagyobb nehézség nélkül zajlott le és a szörényi bánóság hamarosan Károly kezébe került. Baszaraba azon kísérlete, hogy megakadályozza a hadjárat folytatását, felajánlván az évi adó megfizetését és a hadjárat költségeinek megtérítését, nem járt sikerrel.⁴⁵ Bár a mérséklő elem nem hiányzott a király kíséretéből sem, a sereg folytatta előnyomulását egyenesen azzal a céllal, hogy Baszarabát eltávolítsa vajdai székéből, Havaselvét pedig alávesse újra a magyar király fennhatóságának.

Ha figyelmesen olvassuk a krónikát láthatjuk, hogy ugyan-

⁴² N. Iorga, Cele mai vechi cronici. Revista Istorică, VIII. 1922. 15.

⁴³ Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. 176—178.

⁴⁴ Pesty Fr., A szörényi bánóság és Szörény vármegye története. II. 326.

⁴⁵ I. Minea, Războiul lui Basarab cel Mare cu regele Carol Robert (Noemvre 1330). Cercetări Istorice, V—VII. 1929—31. 338. Baszarabának ezen magatartásával kapcsolatban a következőket mondja: „A magyar krónikásnak érdekében állott minél hibásabbnak feltüntetni Károly Róbertet a hadjárat megkezdéséért és minél kevésbé hibásnak és minél megalázkodásra készebbnek Baszarabát, mivel a legyőzött király számára minél természetesebbnek és jogosabbnak kellett feltűnnie Isten büntetésének.“ Ezzel kapcsolatban elég talán ha megemlítjük, hogy a krónikát Nagy Lajos uralkodása alatt szerkesztették, tehát nem valószínű, hogy a krónikás hibáztatni szándékozott volna — nem is nagyon állott módjában — az elhunyt királyt. S hogy Baszaraba úgy viselkedett, mint ahogy a krónikás leírja, azon Minea ne csodálkozzék, mert Baszarabának nagyon is érdekében állt a hadjárat folytatását megakadályozni, hisz annak kimenetelét nem láthatta előre és nem tudhatta, hogy a magyar sereg lépre fog menni.

az a hadsereg vonult tovább Havaselve ellen, mely Szörényt is visszafoglalta. Iorga szerint azonban „az Argeş elleni hadjárat különbözik attól, amely más csapatokkal Szörény ellen irányult.“⁴⁶ Iorga tehát két hadjáratot különböztet meg a nélkül, hogy felfogását komolyan alá tudná támasztani.

Milyen útvonalon haladt végig a királyi sereg míg Argeş vára alá érkezett, források hiányában még megközelítőleg sem tudjuk megállapítani. Mindenesetre feltételezzük, hogy igyekeztek a legrövidebb idő alatt Havaselve északi részébe eljutni, hogy az itteni megerősített helyeket elfoglalják annál is inkább, mivel a tél már küszöbön volt. Még ha el is fogadjuk Lupaşsal⁴⁷ azt, hogy „segédc csapatok“ Erdély felől is jöttek, nincs semmi bizonyosságunk arra nézve, hogy a fő sereg ebből az irányból támadott volna. Az is nagyon érdekes, hogy Iorga még az események időrendi sorrendjét sem hajlandó úgy elfogadni, amint az a krónikában van. Véleménye szerint a Szörény elleni hadjárat később volt.⁴⁸ Ha elfogadjuk a Iorga felfogása szerint helyes időrendi cserét, a később bekövetkezett eseményeket semmiképp sem tudjuk megmagyarázni. A történetírónak — bárki legyen is az — két tényt el kell ismernie és pedig azt, hogy a bánságot Károly király visszafoglalta és hogy a magyar csapatok Havaselvén vereséget szenvedtek. Amennyiben megfordítjuk a krónikás felsorolta események időrendi sorrendjét, a szörényi bánság visszafoglalására irányuló hadivállalkozás boszszuló hadjárat jellegét kapja. Éppen ezért nem hiszem, hogy a király megelégedett volna a bánság visszafoglalásával és a diadal után nem igyekezett volna a királyi tekintélyt maradéktalanul helyreállítani. Tudtunkkal még csak kísérlet sem történt ilyen irányban. Érthetetlen mi téveszthette meg Iorgát, hisz a krónikás nyíltan megmondja, hogy a királyi hadsereg szeptemberben indult el Szörényen át Baszarabának, a románok vajdájának országába, ahol novemberben meg is ütközött Baszaraba seregével. Jóllehet a hadseregnek Argeş felé vezető útjában sok nehézséget kellett legyőznie, az a terület, amelyen

⁴⁶ N. Iorga, Carpații în luptele dintre Români și Unguri. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. II. Tom. XXXVIII. 1915—16. 82. és N. Iorga, Istoria armatei românești. I. 77.

⁴⁷ I. Lupaş, Lupta dela Posada 1330. Analele Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania 1930—31. 136. és Docum. I. 645—46.

⁴⁸ N. Iorga, Carpații în luptele dintre Români și Unguri. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. II. Tom. XXXVIII. 1915—16. 82.

Szörényből kiindulva áthaladt, nem volt teljesen ismeretlen. Ezt bizonyítja már IV. Béla 1247. évi oklevele is. Eltekintve attól, hogy a terület már előbb is a bánsághoz tartozott s ezért az odavalók többé-kevésbé ismerték, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a hadjárat idejében még laktak ott magyarok, akik bizonyára segítségére voltak az átvonuló seregnek. Nagyobb nehézségekkel inkább a vajdaság területén kellett megküzdeniök. Feltételezhetjük tehát, hogy a magyar hadsereg egy hónap lefolyása alatt eljutott Argeşig. Különbösen is a hadjárat — bár a vezetőket előre nem látható akadályok elé állította — nem tartozott a megvalósíthatatlan fegyvertények közé. Azokra a hadjáratokra kell gondolnunk, amelyeket azonos körülmények között már előbb is viseltek a magyarok a Balkán sokkal távolabb fekvő vidékein.

A krónikás elbeszéléséből az látszik, hogy a hadjárat számításon felül elhúzódott. Egy idő múlva már nemcsak az emberek éheztek, hanem a lovak sem juthattak élelemhez, ami nemcsak a lakott helyek gyér voltával és az időjárás nehézségekkel magyarázható, hanem valószínű azzal is, hogy Baszaraba csapatai, általános szokás szerint, mindent elpusztítottak a támadó csapatok útvonalán. Ilyen körülmények között aztán a király — megváltoztatva eredeti elgondolását — kénytelen Baszarabával egyezkedni és vele békére lépni. Baszaraba nemcsak a sereg békés hazavonulását biztosítja, hanem megmutatja valószínű a Magyarországra vezető legrövidebb utat is. A megegyezés ellenére a magyar sereget törbe csalták és nagyrészt két súlyos támadás alkalmával lemészárolták.⁴⁹ A harcokban Baszaraba is résztvett fiaival együtt s ami nagyon természetes, résztvettek a közelben lakó pogányok is, akik alatt valószínű a tatárokat kell értenünk.⁵⁰

Annak a helynek megállapítása ahol a törbe-csalt magyar sereg súlyos vereséget szenvedett, még most is a román történetírók kutatásának tárgyát képezi. Csak annyi bizonyos, hogy a csata színhelyét Argeş vára közelében kell keresni. Közelebbi adatok hiányában a találgatásoknak bő tere nyílik és természetes, hogy a vélemények megoszlanak. De számunkra nincs is elhatározó jelentősége a ténynek. Sokkal fontosabbak a sikertelen hadjárat következményei. A király, ha nehezen is, de megszabadult a mészárlásból. Menekülését kísérőinek bátorsága

⁴⁹ Docum. I. 633.

⁵⁰ Uo. I. 633. és I/2. 14—15.

és áldozatkészsége tette lehetővé. A krónika szerint a király előbb Temesvárra s onnan „késedelem nélkül“ Visegrádra ment.⁵¹ Érdeemes volna tudni hogyan jutott a hadsereg életben maradt része újból magyar területre. Erről azonban mit sem ír a krónikás. Az életben maradtak száma — úgy vélem — különben sem lehetett nagy. A vesztett csata emlékét nemcsak Károly király, hanem Nagy Lajos számos oklevele is megőrizte, mintegy jelezvén ezzel is annak jelentőségét. Különben a királyi had vereségének híre az ország határain túlra is eljutott és emlékét külföldön is megtaláljuk.⁵²

A hadjárat sikertelensége több volt, mint csupán kellemetlen epizód. Eltekintve attól, hogy nem sikerült az engedetlen vajdát tisztségétől megfosztani, hanem vele egyességre kellett lépni, még a büntető hadsereg is komoly vereségnek beillő veszteséget szenvedett. E hadjáratnak is bizonyára része volt abban, hogy a király figyelme fokozottabb mértékben fordult a nyugati események felé és felhagyott a keletre irányuló tevékeny politikával. Legalább is nincs tudomásunk arról, hogy a király később hadjáratot vezetett volna a szöszező vajda megbüntetése végett. Minden figyelmét a Lengyelországgal és különösen a Nápollyal való kapcsolatok megszilárdítására fordította. Erre annál is inkább szükség volt, mivel Szerbia tekintélye és súlya Dusan István uralkodása alatt kezdett Magyarországra mindinkább veszélyesebbé válni. Szerbia növekvő hatalmának ellensúlyozására pedig a legjobb lehetőséget a nápolyi Anjoukkal való szövetség nyújtotta.⁵³ Ennek megvalósítására irányult Károlynak minden igyekezete. A kelet felé néző cselekvő politika elejtett fonalát Nagy Lajos veszi fel újra és viszi tovább az édesatyja által megadott irányban.

⁵¹ Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum*. I. 205.

⁵² *Scriptores Rerum Prussicarum*. I. 218—19. apud E. C. Lăzărescu, *Despre lupta din 1330 a lui Basarab Voevod cu Carol Robert*. *Revista Istorică*, XXI. 1935. 244. Azt hiszem ugyancsak erre a csatára vonatkozik XXII. János pápa 1331-ben kelt levele is. *Monum. Hung.* I. 544—45.

⁵³ Hóman—Szekfű, *Magyar történet*. II. 77—78.